knih, a to i za pomoci studentů z VOŠG v době letní uzavírky knihovny.

Pracovníci OPK se kromě běžných oprav a nových vazeb zaměřili na opravy konzervačního charakteru. Knižní vazba, převazba a konzervační zásahy probíhaly primárně na pracovišti v Hostivaři. Celkem bylo za rok 2022 zpracováno 1 318 svazků, kdy se více vázala nová vazba, ale vyšší požadavky byly od správců fondů i na převazbu.

Výsledky činností, výzkumu a vývoje pracovišť OOKF byly prezentovány na několika tuzemských i mezinárodních konferencích, seminářích, workshopech a webinářích. Byly to např. ICOM general meeting (3 postery), The Plastic Heritage Congress (1 poster), Lacona XIII (2 postery), online-konference „Document Restoration: Conservatism and Innovations – 2022“ (přednáška a článek ve sborníku), Seminář Společenstva českých knihařů (přednáška a článek ve sborníku), Konference konzervátorů a restaurátorů (3 postery), seminář Plasty v restaurování moderního umění v Národní galerii Praha (přednáška), seminář k VISK 4 a 7 (přednášky), aj.

Výzkumné a vývojové aktivity a další projekty

A. Institucionální výzkum: Dlouhodobá koncepce rozvoje výzkumné organizace Národní knihovna České republiky v letech 2019–2023

Doba řešení: 2019–2023
Koordinátor: Mgr. Adolf Knoll
Finanční podpora: MK ČR
URL: http://www.nkp.cz/o-knihovne/projekty-a--programy/nk-vyzkumna-organizace

Národní knihovna České republiky (NK ČR) pokračovala v realizaci Dlouhodobé koncepce rozvoje výzkumné organizace Národní knihovna České republiky na léta 2019–2023 v jejím rozšířeném aktualizovaném znění.

Oblast 1. Výzkum dějin knižní kultury

Garant řešení: PhDr. Kamil Boldan

Členové realizačního týmu pokračovali ve zjišťování původních majitelů středověkých knih uložených v NK ČR. Provedli průzkum provenienčí v cca 400 středověkých rukopisech a 120 svazcích inkunábulí s úplným přepisem provenienčních poznámek. V rámci základního výzkumu se Renáta Modráková soustavně věnuje problematice knižní kultury ve středověkých ženských klášterech, Milada Svobodová dějinám pražské lobkowiczké knihovny, Lucie Heilandová dějinám litografie a moravského knihtisku, Kamil Boldan dějinám knihtisku, knižního obchodu a knihvazačských dílen v 15. století a Jan Vojtíšek dějinám kartografie a městské knižní kultuře. Vedle osmi odborných studií publikovali tři monografie: *Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě* (Renáta Modráková), *Rukopisy palácové knihovny hrabat Czerninů z Chudenic. Sv. 1* (Milada Svobodová), *Středověká knihovna Starého Města pražského* (externí člen týmu Michal Dragoun). V rámci popularizačního cyklu *Z klementinských pokladů* připravili členové výzkumného týmu dvě přednášky: Lucie Heilandová na téma *Krünitzova Oeconomische Encyklopädia a fenomén vydávání encyklopedií v 18. století* a Kamil Boldan na téma *Kodex z knihovny uherského a českého krále Matyáše Korvína*.

Oblast 2. Hudební věda

Garant řešení: Mgr. Zuzana Petrášková

Pokračoval průzkum a zpracování sbírek v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli a v kostele sv. Jana Křtitele v Teplicích, včetně předávání záznamů do databáze RISM. Studie o teplické sbírce byla publikována v časopisu *Knihovna: knihovnická revue*, roč. 2022, č. 2.

Proběhla kontrola záznamů v databázi filigránů, k využití je 1 536 záznamů; databáze je navštěvována spolupracovníky RISM i dalšími badateli na adrese: *http://aleph.nkp.cz/web/watermarks/intro.htm*. Nadále byl doplňován online katalog hudebních tisků nakladatelství Marco Berra (1811–1855) na adrese: *https://aleph.nkp.cz/web/berra/cze/intro.htm*. V současné době je v databázi 1 704 záznamů. Průběžně probíhala jejich hloubková kontrola, opravy a zejména

doplnění dosud neznámých výskytů tisků i z dalších knihoven (Vídeň: Rakouská národní knihovna, Gesellschaft der Musikfreunde, Městská knihovna v Praze, Knihovna Kinských, Archiv Konzervatoře v Praze). Pokračovaly hloubkové revize a katalogizační práce na převodu papírové dokumentace sbírek již evidovaných v *Souborném hudebním katalogu* do mezinárodní databáze RISM včetně tisků, ale zejména rukopisů ze sbírek farnosti Loukov u Semil a sbírky z Pasek nad Jizerou. Byla dokončena revize sbírky rodiny Strachotů jako příprava k vydání 13. svazku tematického katalogu ediční řady NK ČR *Catalogus artis musicae in Bohemia et Moravia cultae*. V Archivu Konzervatoře v Praze probíhala příprava odborné studie o sbírce hudebnin Elisy hraběnky Šlikové a Schönborn – Lobkovické sbírky a započalo se se zpracováním autografů významných osobností hudební kultury v archivu uložených. Průběžně probíhaly hloubkové revize záznamů v archivu hudebnin v Českém Krumlově, včetně předávání do databáze RISM. Všechny uložené záznamy jsou online přístupné na adrese: *http://opac.rism.info*. Spolupráce s mezinárodní redakcí RISM byla zaměřena na online pracovní konzultace, věnované zpracování zejména tištěných historických hudebních dokumentů. V oblasti výzkumu hudební kultury 19. a 20. století byla vydána studie o notové pozůstalosti Josefa Páleníčka v časopise *Knihovna: knihovnická revue*, roč. 2022, č. 1. K tisku jsou připraveny studie o autografech Otakara Ostrčila a Vítězslava Nováka z fondu Hudebního oddělení (HO). Studie o francouzských dopisech ze sbírky korespondence HO vyšla v časopise *Fontes Artis Musicae*, roč. 2022, č. 4. Na mezinárodním kongresu hudebních knihovníků IAML v Praze zazněly referáty o pracích připravených v rámci projektu.

Oblast 3. Slavistika

Garant řešení: PhDr. Lukáš Babka

Předmětem oblasti je odborný rozvoj slavistické vědní disciplíny a slavistického knihovnictví, které v rámci NK ČR garantuje samostatný odbor Slovanská knihovna (SK). Cílem je odborný průzkum fondu historických rukopisů, starých tisků, kartografických a vizuálních sbírek ve fondu SK se zaměřením na provenienční znaky dokumentů a studium jevů objevených v průběhu průzkumu. Součástí cíle je kvalitní katalogizace historických dokumentů určených k digitalizaci a převod katalogizačních záznamů z báze SLK do Manuscriptoria. SK se dále zaměřuje na výzkum specifických jevů spojených s existencí knihovny a složením její sbírky – problematika ruské a ukrajinské meziválečné emigrace, osobní knihovny ve fondu SK a další.

V rámci plnění dílčího cíle koncepce – vydání čtvrtého dílu *Katalogu starých ruských tisků z fondů Slovanské knihovny tištěných azbukou* – byla dokončena katalogizace všech monografií vydaných v letech 1796–1800 a zbývajících relevantních periodik. Byla dokončena úvodní studie. Celý rukopis prošel recenzním řízením.

Za účelem digitalizace bylo prozkoumáno a dle příslušných parametrů zkatalogizováno celkem sedm rukopisných dokumentů a dva historické tisky z fondu SK, které byly následně digitalizovány v rámci programu VISK 6. Jejich digitální kopie jsou dostupné v Manuscriptoriu.

Jako výsledek odborného průzkumu vybraných historických tisků byla publikována studie *The Old Believers' Printed Books from Klintsy in the Slavonic Library, Prague. History, Context, and Tradition*.

Pokračoval průzkum tištěných dokumentů vydávaných příslušníky ruské a ukrajinské emigrace v ČSR a relevantních archivních pramenů. V rámci tohoto tématu byla vydána monografie *Russkaja emigracija v Prage (1918–1945): putevoditel' = Ruská emigrace v Praze (1918–1945): průvodce*; byly publikovány tři odborné studie věnované činnosti ukrajinské diaspory v meziválečném Československu a bylo dokončeno třídění, katalogizace a digitalizace sbírky materiálů věnujících se veřejnému životu ukrajinské diaspory v letech 1915–1947 (T-UEP). Inventární seznam sbírky byl zpřístupněn na internetu, digitální kopie dokumentů jsou publikovány na portálu *www.esbirky.cz.*

Dokončuje se příprava monografie věnované dějinám a fondům SK. Průběžně postupuje třídění sbírky listinných dokumentů se vztahem k dějinám SK (nově popsáno cca 2 000 položek).

Oblast 4. Digitální kodikologie a knihověda

Garant řešení: PhDr. Zdeněk Uhlíř

V roce 2022 bylo Manuscriptorium 4 paralelně zpřístupněno s Manuscriptoriem 3. V souvislosti s tím bylo inovováno uživatelské rozhraní pro koncové uživatele tak, aby vhodně reagovalo

na typovou rozmanitost obsahu, která se oproti Manuscriptoriu 3 významně rozšířila. Koncový uživatel se tak snáze a v méně postupných krocích dostane k plnému obsahu Manuscriptoria.

V rámci již dříve vytvořené databáze plných textů zpřístupňující moderní edice originálních historických dokumentů bylo s ohledem na mezinárodní prostředí standardizováno kódování TEI XML a upraven vztah mezi interním markupem a vizuální reprezentací pro koncového uživatele. Ukázala se potřeba digitálního nástroje/digitálních nástrojů pro práci s kódovanou informací, což bude v následujícím období předmětem výzkumu a vývoje.

Technologie IIIF umožňující komplexní tvorbu manifestů jak pro kolekce (sbírky knih), pro komplexní dokumenty (jednotlivé knihy), pro dílčí digitální objekty (jednotlivé stránky) a pro fragmenty (detaily na stránkách) byla rozvinuta na úroveň interoperability mezi zdroji, mezi nimi v první řadě s Europeanami. V důsledku toho je možno v rámci individuálního personalizovaného účtu Manuscriptoria využívat i data jiných zdrojů a výrazně tím rozšířit možnosti elektronického publikování. Technologie IIIF se tak stává účinným prostředkem pro vytvoření a rozvoj virtuálního prostředí zpřístupňujícího historické dokumenty a fondy, takže vzniká možnost využít i případnou metaverzi při práci s různými zdroji.

Systém pro správu TEI dokumentů byl uveden do provozu, takže se stal nástrojem i pro další partnery Manuscriptoria, tudíž i pro usnadnění a prohloubení komunikace mezi nimi včetně sklízení dat.

EDM ARMA Specification sandbox, vytvořený v roce 2021 v rámci projektu ARMA, byl implementován do Manuscriptoria a koordinován se *TEI P5 ENRICH Specification sandboxem*, takže Manuscriptorium nyní dovoluje pracovat v heterogenním prostředí různých standardů a formátů bez nutnosti vzájemné konverze, což je pro práci s agregovaným obsahem nesmírným ulehčením.

Koncem roku 2022 obsahovalo Manuscriptorium 390 586 evidenčních záznamů, 168 073 komplexních digitálních dokumentů, jakož i 23 358 konvolutů.

Oblast 5. Webové archivy pro vědecký výzkum

Garant řešení: Mgr. Marie Haškovcová

Výzkumná činnost pokračovala v naplňování záměru zpřístupňovat data a metadata z webového archivu pro další vědecký výzkum. V minulosti byla navržena aplikace Grainery, která umožnila zpřístupnění technických a administrativních metadat. Na jejím základě vznikla certifikovaná Metodika pro tvorbu, uložení a zpřístupnění technických a administrativních metadat z webového archivu, která vymezila teoretický rámec pro práci s metadaty a jejich zapojení do dalších výzkumů. Následně se řešitelský tým soustředil na rešerše a průzkum aktuálních potřeb uživatelů v oblasti webových zdrojů v mezinárodním kontextu a analyzování dalších možností zpřístupňování archivních dat a metadat. Věnoval se problematice zanikajícího webového obsahu a uchopení pojmu mrtvý web, který souvisí se snahou přinést nové poznatky o zanikající sféře internetu. V roce 2022 se realizoval průzkum, jehož cílem bylo zmapování povědomí akademické obce o existenci a využití dat webových archivů. Cílem bylo zjistit, zda badatelé s daty webových archivů pracují a jak by je případně chtěli ve svých výzkumech používat. Pro šetření byla zvolena metoda kvantitativního dotazníkového průzkumu. Veřejnosti byl průzkum, který byl v českém prostředí realizován poprvé, prezentován ve studii *Používáte Webarchiv? Průzkum potřeb uživatelů českého webového archivu* publikované v recenzovaném periodiku *Proinflow*. Výzkumná činnost v oblasti zanikajícího webového obsahu vedla k vyvinutí kurátorské aplikace *Extinct Websites*, která umožňuje automatizované detekování mrtvých webů na základě porovnávání stavových kódů a metadat. Aplikace vytváří a eviduje další metadata o mrtvých webech a pomáhá identifikovat weby pro specializovanou databázi, která zprostředkuje uživatelům informace o zaniklých webech.

Oblast 6. Archivace digitálních dat

Garant řešení: Bc. Václav Jiroušek

Výzkum v oblasti dlouhodobé archivace v uplynulém období navázal na výsledky předchozích let. Pokračovaly analýzy zejména v oblasti technických a administrativních metadat potřebných pro dlouhodobou logickou ochranu digitálních dokumentů a také výzkum v oblasti

výběru vhodných souborových formátů pro dlouhodobou archivaci digitálních dat. V letech 2019–2021 byly realizovány analýzy metadatového standardu PREMIS, výzkum v oblasti signifikantních vlastností a zpracován návrh signifikantních vlastností digitálních dokumentů pro různé typy dat, včetně způsobů jejich zápisu do metadat digitálních objektů. Zjištěné poznatky byly v roce 2022 využity v odborném článku Filipa Pavčíka *Možnosti zápisu technických metadát u digitálnych objektov a vytvorenie vlastnej metadátovej schémy pre elektronické publikácie* publikovaném v periodiku *ITlib.* V roce 2022 pokračoval také výzkum v oblasti souborových formátů, navazující na přípravu a návrh metodiky pro posuzování vhodných formátů pro dlouhodobou archivaci z let 2019 a 2020. Zjištěné poznatky byly Vojtěchem Kopským a Natalií Ostrákovou uplatněny v odborném článku *Archival file format selection and design of file format sustainability matrix for the National library of the Czech Republic* v periodiku *Review of the National Center for Digitization*. Pokračovaly rovněž analýzy v oblasti souborových formátů vhodných k archivaci elektronických publikací a audiovizuálních dokumentů z fondů knihoven. Byla provedena formátová analýza vzorku 1 585 elektronických publikací uložených v NK ČR a zpracována studie ověřující na vzorku 460 uložených souborů možnosti převodu e-publikací mezi formáty PDF a archivní variantou PDF/A s následným ověřením úplnosti a autenticity výsledných archivních kopií. Výsledky provedených analýz byly publikovány Janou Hrzinovou a Václavem Jirouškem v odborném článku *Výběr archivačních formátů pro povinný depozit e-publikací v ČR* v periodiku *ITlib.* Problematice výběru vhodných formátů pro archivaci audiovizuálních dokumentů se věnoval Vojtěch Kopský v odborném článku *Výběr video formátů v paměťových institucích*, vydaném v periodiku *ProInflow*. V roce 2022 byla rovněž připravena aktualizovaná verze metodiky pro tvorbu balíčků SIP, jejíž certifikace je plánována na rok 2023. Probíhala také příprava odborné monografie věnované problematice digitální archivace, jejíž vydání je plánováno na rok 2023.

Oblast 7. Ochrana knihovních fondů

Garant řešení: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.

Hlavním a závěrečným výsledkem projektu v roce 2022 byla výstava s kritickým katalogem *Restaurování pokladů Národní knihovny České republiky aneb tajemství práce restaurátora*. Výstava seznámila návštěvníky s tím, co vše je třeba učinit k trvalému uchování knih pro budoucí generace. Představeny byly různé profese, jako jsou např. restaurátor, konzervátor, knihař, mikrobiolog, technolog restaurování, klimatolog aj., ale i historie ochrany fondů a osobnosti, které stály u zrodu tohoto oboru. Na příkladu konkrétních komplexních restaurátorských zásahů na historických knihách byla prezentována široká škála restaurátorských postupů. Veřejnost se seznámila i s používaným nářadím a specifickými materiály pro restaurování a konzervaci. Výstava se konala ve dnech 18. 8.–2. 10. 2022 v Galerii Klementinum. Výstavu navštívilo přibližně 3 000 lidí. V době konání generální konference ICOM si výstavu prohlédli i delegáti této mezinárodní akce a díky anglickým textům v QR kódech na panelech se i zahraniční návštěvníci výstavy mohli seznámit s projektem a jeho výsledky. Pokračoval průzkum fyzického stavu novodobých knihovních fondů a práce v prostředí *CZBRD aplikace pro průzkum fondu*, zaměřené především na založení původních stavů exemplářů převážně z Univerzálního knihovního fondu, Fondu 19. století a Hudebního fondu. Bylo vytvořeno 16 292 nových záznamů v databázi průzkumu a 300 karet se zásahem odkyselování. Dále bylo v roce 2022 upraveno 4 015 záznamů. Záznamy byly vytvořeny v dřívějších letech a nyní se pouze editovaly. Editace probíhala z důvodu zakládání karet zásahů, převážně odkyselování, dále mechanické čištění, konzervace a ambulantní opravy, ale také z důvodu přidání fotodokumentace, hmotnosti exempláře nebo načítání bibliografických údajů z Alephu. Celkově se v roce 2022 pracovalo celkem na 20 307 záznamech.

Pokračovaly též práce na vývoji nových možností odkyselování. Odkyselovací metoda knih *in situ* vyžaduje dosažení dostatečného obsahu vody v papíru odkyselovaných knih, aby po stlačení bloku knihy, díky kontaktu povrchů sousedních listů, došlo ke vzniku kontinuální vodné fáze umožňující difuzi vložené alkalické sloučeniny z místa vložení do okolních listů knihy. V závěru roku se podařilo ukázat, že dosud používané hydrogely by bylo možné nahradit papírem s obsahem superabsorbentu v množ-

ství kolem 7 %, který má v porovnání s hydrogelem, doposud používaným pro odkyselování knih, výrazně lepší vlastnosti.

V roce 2022 bylo pořízeno do OOKF automatické zařízení Nebula® pro dezinfekci knihovních fondů, jako jsou knihy, noviny, časopisy a šanony či složky dokumentů. Problematika dezinfekce knihovních fondů se nyní objevuje jako velmi aktuální problém, zvláště po nastavování úsporných energetických opatření v depozitářích. Stále častěji jsou fondy napadány mikroorganismy. Proto dává testování tohoto stroje k automatické dezinfekci aktuálně velký smysl. Po otestování účinnosti a příp. rizik bude možné efektivněji a rychleji zasáhnout na větším množství knih zasažených plísněmi.

Principem dezinfekčního stroje Nebula® je zastavení činnosti bakterií, plísní a virů biocidním působením látky QAC[8]. Knihy prochází rozprašovací nebulizační komorou, kde je dezinfekční roztok aplikován na všechny vnější části knihy, poté následuje rychlé sušení v sušicí komoře. Stroj se snadno používá a je bezpečný pro obsluhu, protože systém pracuje v bezpečně uzavřené podtlakové rozprašovací komoře a s přesně směřovaným proudem vzduchu v sušicí komoře.

Z důvodu dlouhodobého zájmu o průzkum fyzického stavu knihovních fondů z různých institucí po celé ČR byla vyvinuta tzv. mobilní sada pro průzkum fondů. Mobilní sada obsahuje potřebná přístrojová vybavení a všechen spotřební materiál pro průzkum fyzického stavu knihovních fondů, např. fotoaparát, váhy, pH metr, notebook, ale i ostatní materiály jako pufry, buničina, střička atp. Sady byly v roce 2022 využity k edukačním účelům v rámci kurzů v podprogramu VISK 2. Sada umožnila jednotlivým pracovníkům seznámení s jednotlivými komponenty, vyzkoušení přímo u nich v depozitářích na jejich vlastních fondech, což vede k postupnému rozšiřování vybavení jednotlivých institucí tak, aby mohly provádět plnohodnotný průzkum fondu na svých pracovištích. Sada je i názorným příkladem potřebných zařízení a materiálů, které je třeba si pro průzkum fyzického stavu pořídit na pracoviště.

Znečištění vnitřního ovzduší výstavních sálů představuje závažné riziko pro zde uložené umělecké předměty. Ve vnitřním ovzduší Barokního knihovního sálu byly sledovány koncentrace a složení aerosolových částic, teplota, relativní vlhkost a koncentrace CO_2, O_3, SO_2, NO_2, plynného NH^3, HNO_3 a organických kyselin. Z časového průběhu koncentrací jemných částic je zřejmé, že tyto částice pronikaly do knihovního sálu z vnějšího prostředí a jejich zdrojem byla s největší pravděpodobností doprava. V průběhu turistických sezón vnitřní koncentrace hrubých částic vykazovaly periodický růst začínající na počátku návštěvních hodin, s maximem na konci návštěvní doby a následným poklesem k počátečním hodnotám. Z toho je zřejmé, že zdrojem těchto částic byli návštěvníci. Hlavními vodorozpustnými anorganickými složkami byly síran, dusičnan a amonný iont. Výše vnitřních koncentrací dusičnanu klesala k nulovým hodnotám. To bylo způsobeno vypařováním dusičnanu amonného po průniku do vnitřního prostředí. V důsledku tohoto procesu se také zvýšily vnitřní koncentrace plynného čpavku.

Oblast 8. Novodobá vydavatelská produkce v českých zemích po roce 1800

Garant řešení: Mgr. Anna Vandasová

V letech 2021–2023 se tato výzkumná oblast věnuje především výzkumu rozsáhlých periodických titulů s regionálními mutacemi a vývoji a optimalizaci nástroje pro jejich efektivní evidenci, která by významným způsobem zpřehlednila a usnadnila jejich správu v jednotlivých konzervačních sbírkách v knihovnách v ČR.

Práci na optimalizaci a dalším rozvoji nástroje PerMonik, který umožňuje velmi detailní záznam informací o jednotlivých mutacích a mutačních vydáních periodik, se kromě odborníků z NK ČR věnují i pracovníci z dalších významných knihoven s konzervačními sbírkami – především z MZK v Brně, VKOL a Severočeské vědecké knihovně v Ústí nad Labem. Zásadními otázkami, kterým se řešitelský tým v letošním roce věnoval, jsou například přílohy rozsáhlých periodik, pro jejichž efektivní zaznamenání bude nástroj PerMonik upraven, dále například problematika grafického označení mutačních vydání či zobrazení stavu daného exempláře. V NK ČR probíhá také příprava dalších ročníků *Československého sportu* a dalších velkých

8 QAC je biocidní látka schválená WHO a EPA při použití proti SARS-COV-2, koronaviru, který způsobuje onemocnění COVID-19. Jedná se o kvartérní amoniové sloučeniny na bázi benzalkoniumchloridu smíchané s demineralizovanou vodou.

periodik s regionálními mutacemi a vkládání jejich jednotek do systému Aleph tak, aby se následně daly vložit do databáze Permoník. Evidence veškerých úprav byla i v roce 2022 vedena v repozitáři Github formou issues: *https://github.com/NLCR/evidence.periodik/issues*.

Řešitelé se rovněž věnují přípravě metodiky pro výzkum regionálních mutací periodik, která je plánována jako výsledek v roce 2023. Metodika by měla podrobně popsat problematiku regionálních mutací či mutačních vydání rozsáhlých periodických titulů, jejich formu dosavadního, a ne zcela optimálního zpracování v knihovnách a poskytne i podrobný návod na využití systému pro evidenci periodik PerMonik.

Tento systém byl v rámci odborného fóra prezentován Annou Vandasovou příspěvkem *Systém pro evidence periodik PerMonik – nástroj (nejen) pro digitalizaci* na pravidelném semináři ke krajským digitalizacím, který probíhal 15.–16. 11. v MZK v Brně. Činnost v této oblasti byla rovněž představena v odborném recenzovaném článku Anny Vandasové a Aleše Brožka *PerMonik jako nástroj pro evidenci periodik a jeho využití při průzkumu regionálních mutací Československého sportu v Severočeské vědecké knihovně,* uveřejněném v periodiku *ITlib.*

Oblast 9. Digital humanities

Garant řešení: Jan Holomek

Během roku 2022 byly učiněny další kroky v rozvoji kompetencí pro podporu manipulací dat a aplikací digitálních humanit. Za účasti zaměstnanců NK ČR byly realizovány učební lekce v rámci strojového učení, praktického programování a *feature engineeringu* čili stanovení klíčových vlastností textů za pomocí různých postupů předzpracování, např. delexikalizace (záměny určitých slov za obecnější vlastnosti). Zde se podařilo uvést do praxe specializovaný nástroj *Authorguesser*, který umožňuje přípravu modelů a následně určování pravděpodobnosti autorství u jednotlivých textů. Pro tento nástroj byl po datové stránce vybrán a předurčen jako zajímavý datový set českých prozaických autorů období pozdějšího romantismu z 19. století. Po paralelní ose byl na témže datasetu veden průzkum studenty na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze v rámci cvičení předmětu NPFL054 HW2 (JS 2022). K tématu autorství byla také uspořádána konference *Authorial style, its analysis, and limits of automatic recognition* v prostorách Klementina s mezinárodním přesahem. Konference byla propagována pomocí sítě *České asociace digitálních humanit – CZADH*. Celodenní konference se zúčastnili expertní odborníci na tematiku autorství a prezentovali výzkum témat z různých metodologických zázemí. V roce 2022 byl zprovozněn server a linka zpracování dat *Authorship Attribution Line*, využívající centrální algoritmus *Authorguesser*. Postup Digilabu NK ČR bude podrobně popsán v roce 2023 ve dvou textech určených pro odborné a knihovnické publikum. Na rok 2023 se plánuje prezentace výsledků Digilabu v rámci platformy mezinárodního konsorcia AI4LAM. Pro popularizační účely Digilab plánuje ukázat využití svých postupů s výsledky aktuálně ukončených projektů NAKI DL4DH (DG20P02OVV002) a NAKI Centralizované rozhraní (DG18P02OVV016). Tím bude umožněna synergie projektů v rámci valorizace nově dostupných datových služeb NK ČR a propagovány další postupy věnující se autorství (v širší rovině věnující se datům NK ČR) pro odborníky v rámci digital humanities, ale i pro potenciální zájemce z řad studentů a zasvěcené veřejnosti.

Oblast 10. Kniha jako médium ve středověku a novověku

Garant řešení: Mgr. Jan Vojtíšek

Ve výzkumu vývoje knihy jako společenského média byl kromě pokračování systematického zpracovávání tematiky jednak dokončen výzkum sv. Ludmily jako příkladu pojetí konkrétní historické osobnosti v produkci středověkých a novověkých narativních pramenů a jednak byl zahájen další výzkum z jiného metodického úhlu pohledu, který je zaměřen na procesy rušení klášterů za josefínských reforem a vliv tohoto fenoménu na osudy klášterních knihoven. Pro studium byly vybrány čtyři ženské konventy, které zároveň umožňují náhled na užívání a vliv knižní produkce v ženském klášterním prostředí.

Prezentace výsledků výzkumu se zaměřovala především na výstavní činnost, jejíž cílovou

skupinou byli jak odborníci, tak širší laická veřejnost. Byla završena výstava *Kniha a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*, která prezentovala veřejnosti formou panelů a exponátů včetně nejcennějších rukopisů a starých tisků obraz sv. Ludmily v jednotlivých literárních žánrech a tematických celcích písemné produkce od raného středověku po období osvícenství. Kritický katalog nabídl odborné obci hlubší analýzu jednotlivých témat, na něž byla výstava zaměřena. Druhou expozicí vycházející ze studia historické knižní produkce a knihy jako prostředku předávání poznání byla výstava *Tirsch a ti druzí… Čeští jezuité v Mexiku*, konaná taktéž v Galerii Klementinum v říjnu a listopadu 2022. Veřejnosti představila průběh jezuitských misijních cest do oblasti Mexika včetně příprav na cesty a knižní dokumenty vázané na poznávání Nového světa, mezi nimiž byl hlavním exponátem obrazový *Codex Pictoricus Mexicanus*, který vyhotovil na základě své misijní cesty jezuita Ignác Tirsch. Výsledky výzkumu byly také prezentovány v devíti přednáškách cyklu *Z klementinských pokladů*, který byl rozdělen na jarní a podzimní část. Dvě přednášky z jarní části byly věnovány svatoludmilské problematice a jedna z podzimních přednášek byla spojena s výstavou *Tirsch a ti druzí*. Ostatní přednášky se zaměřily na různé aspekty spojené jak s rukopisnou produkcí, tak s tištěnými vědeckými knihami i kartografickým materiálem.

B. Programové projekty výzkumu a vývoje

V roce 2022 byly v oblasti účelového financování výzkumu řešeny projekty programu Ministerstva kultury České republiky NAKI II a programu Technologické agentury ČR na podporu aplikovaného společenskovědního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací *ÉTA* (2018–2025):

Syntetické materiály v knihovních fondech

Příjemce dotace: Národní knihovna ČR
Hlavní řešitel: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.
Období řešení projektu: 2018–2022

Cílem projektu byl specializovaný průzkum rozsáhlých knihovních fondů zaměřený na syntetické materiály, především ty s nižší stabilitou a životností (nejčastěji zastoupené materiály jako PVC, nitrát či acetát celulózy, polyuretany), výzkum a vývoj nedestruktivních a šetrných destruktivních metod diagnostiky, postupů hodnocení bezpečnosti, trvanlivosti a ekonomických aspektů, aplikace moderních materiálů a technologií. Dále projekt směřoval k vývoji postupů restaurování a konzervace syntetických materiálů. Výsledky vývoje a ověření metodik a pracovních postupů konzervace a restaurování syntetických materiálů budou využitelné nejen pro knihovní fondy, ale pro kulturní dědictví vyrobené z plastů obecně.
V roce 2022 pokračovala spolupráce řešitelských týmů NK ČR a VŠCHT Praha a projekt směřoval ke svému konci. Plán a etapizace byly naplňovány dle projektové dokumentace, projekt a jeho výsledky byly úspěšně dokončeny a rovněž šířeny v odborné komunitě. Přesahem projektu jsou aktivity členů projektového týmu směrem k aktivitám pracovní skupiny Plasty v rámci Komise konzervátorů-restaurátorů při AMG ČR. Pracovní skupina Plasty sdružuje od roku 2014 odborníky z muzeí, galerií, archivů, knihoven a vysokých škol z celé republiky a její snahou je sdílení informací a spolupráce v péči o novodobé syntetické materiály ve sbírkách, jejichž počet stále narůstá.

Těžiště řešení projektu v roce 2022 spočívalo ve finalizaci plánovaných hlavních i vedlejších výsledků. Byla realizována výstava s kritickým katalogem *Doba plastová v knižní vazbě*. Spolupráce řešitelských týmů fungovala výborně, probíhala diskuze výsledků a výsledky obou pracovišť se navzájem doplňovaly. Výstava *Doba plastová v knižní vazbě* se konala ve dnech 4. 8.–8. 10. 2022 v chodbách Klementina a proběhla v době konání 26th ICOM General Conference ve dnech 20.–28. 8. 2022 v Praze; texty byly pomocí QR kódů zprostředkovány v angličtině. Proto výstavu navštívil větší počet delegátů této mezinárodní konference.

RightLib – elektronické zpřístupnění chráněných publikací

Příjemce dotace: Knihovna AV ČR, v. v. i.
Hlavní řešitel: Ing. Martin Lhoták
Odpovědný řešitel na straně NK ČR: PhDr. Vít Richter
Období řešení projektu: 2018–2022

Na realizaci projektu spolupracují tři knihovny, které se dlouhodobě věnují vývoji a optimalizaci

digitální knihovny Kramerius určené zejména pro zpřístupnění digitalizovaných novodobých dokumentů – KNAV, MZK a NK ČR. V posledním roce řešení se projektový tým zaměřil primárně na dokončení posledního hlavního výstupu projektu, kterým je systém RightLib pro zpřístupnění chráněných dokumentů ověřený formou poloprovozu. Realizace je zajišťována nasazením v nové instanci České digitální knihovny (ČDK), která byla postupně vytvářena na infrastruktuře MZK a je založena na poslední verzi systému Kramerius 7. V rámci ČDK bylo nutné optimalizovat indexer dle dat harvestovaných knihoven, vytvořit statistický modul, zajistit propojení na Seznam děl nedostupných na trhu (SDNNT) a implementovat správu licencí a přihlašování uživatelů na centrální úrovni ČDK.

Z hlediska licencí bylo jednoznačnou prioritou optimální ošetření zpřístupnění děl nedostupných na trhu (DNNT), které je globální licencí umožňující nadstandardní přístup k obsahu digitálních knihoven v České republice díky smlouvě mezi NK ČR a zástupci vlastníků práv. Tato dohoda je i v mezinárodním měřítku poměrně unikátní z hlediska rozsahu zpřístupnění, které umožňuje. Pro projekt RightLib je významným pozitivním prvkem, umocňujícím efekt tohoto projektu a jeho aplikovaných výstupů. V roce 2022 byl finalizován materiál *Metodika pro zajištění bezpečného přístupu k datům v rámci různých režimů zpřístupnění digitálního obsahu*. Cílem metodiky je vymezení legislativních a smluvních podmínek, organizačních opatření a technických postupů pro zajištění bezpečného přístupu k digitalizovaným dokumentům chráněným autorským právem, které jsou zpřístupňovány prostřednictvím knihoven v online režimu DNNT. Metodicko-právní část metodiky je zaměřena na podrobnou charakteristiku licenčních podmínek pro zpřístupnění děl nedostupných na trhu, které vyplývají z ustanovení autorského zákona a z uzavřené licenční smlouvy mezi NK ČR a kolektivními správci autorských práv. Pozornost je věnována vymezení základních pojmů této specifické oblasti. Je charakterizován celkový systém zpřístupnění děl nedostupných na trhu a popsány funkce, práva i povinnosti jeho základních prvků, tj. NK ČR, kolektivních správců autorských práv, NDK, SDNNT, knihoven zprostředkujících služby a také uživatelů služeb. V technické části metodiky jsou uvedeny základní parametry pro funkcionalitu aplikace SDNNT včetně architektury propojení SDNNT s digitální knihovnou Kramerius a nástroji pro identifikaci uživatelů přistupujících k digitální knihovně formou dálkového přístupu nebo prostřednictvím terminálu v knihovně. Projekt RightLib byl v roce 2022 prezentován příspěvkem *Works unavailable on the market: Czech experience of the digital content availability via the internet in the „Covid times“* Mgr. Tomáše Foltýna a PhDr. Víta Richtra na konferenci LIBER 2022 v Dánsku.

Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách

Příjemce dotace: Národní muzeum
Hlavní řešitel: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.
Odpovědný řešitel na straně NK ČR: Mgr. Anna Vandasová
Období řešení projektu: 2018–2022

Konsorciální projekt Národního muzea, NPÚ a NK ČR navazuje na předchozí zkušenosti jednotlivých řešitelů s výzkumem problematiky knižních proveniencí. Cílem projektu je virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních celků v tuzemských a zahraničních knihovnách a další aktivity spojené s popularizací naší knižní kultury.

Společným dílem řešitelů byla za rok 2022 především *Metodika průzkumu, revize a paspor-tizace historického knižního fondu*. Dále se řešitelé podíleli na výstavě *Krása šlechtických exlibris a supralibros*, která probíhala na Státním zámku Konopiště. Výstava a kritický katalog shrnuly výsledky provenienčního průzkumu v řadě historických knižních fondů. Pokračovaly i práce na průzkumu fondu a mapování provenienčních znaků ve fondech ORST – fondu *Bibliotheca nationalis*. Bylo zpracováno cca 1 800 svazků ze signaturové řady 50 (*Historia profana nationalis*), 51 (*Historia sacra nationalis*) a 52 (*Rhetorica et poesis nationalis*). Závěry z dosavadního průzkumu byly prezentovány prostřednictvím virtuální výstavy *Srdce knihovny: Bibliotheca nationalis*, která byla zveřejněna 6. 2. 2022 a je dostupná na *https://exhibition.*

indihu.cz/view/bibliotheca-nationalis. Obsahově je výstava rozdělena do tří částí – první část je zaměřena na okolnosti vzniku dnešní Národní knihovny v roce 1777, na vznik fondu *Bibliotheca nationalis* a na postavu jejího zakladatele Karla Rafaela Ungara. Druhá kapitola, jež je uvozena animací, se zaměřuje na jednotlivé prvky ve starých tiscích a rukopisech a je doprovázena bohatým autentickým obrazovým materiálem. Závěrečná třetí kapitola představuje významné vlastníky knih. Dalším segmentem prací je tvorba autoritních záznamů do databáze národních autorit, odkud jsou následně importovány do databáze *Provenio*. Jsou vytvářeny jak personální, tak korporativní záznamy. V roce 2022 pokračovalo systematické doplňování fotodokumentace k autoritním záznamům. Do databáze *Provenio* bylo implementováno 68 nových záznamů personálních autorit. Nadále probíhaly konzultace se supervizory. Shrnutí dosavadního výzkumu přesunu knižních fondů v důsledku druhé světové války bylo prezentováno na 30. knihovnické konferenci *Bibliotheca Antiqua* ve dnech 8.–9. listopadu 2022 v Olomouci. Příspěvek *Ohlédnutí za výzkumem transferu knižních celků* Marcely Sulženko se soustředil na specifika tohoto výzkumu v prostředí poválečného Československa, evidenci knižních celků v NK ČR i možnosti dalšího výzkumu a meziinstitucionální spolupráce. Příspěvek *Ohlédnutí za výzkumem transferu knižních celků v důsledku 2. světové války v Národní knihovně České republiky a jeho další možnosti* byl publikován ve sborníku z této konference.

Vývoj centralizovaného rozhraní pro vytěžování velkých dat z webových archivů

Příjemce dotace: Národní knihovna ČR
Hlavní řešitel: Mgr. Marie Haškovcová
Období řešení projektu: 2018–2022

Závěrečný rok pětiletého výzkumného projektu byl zaměřený především na finalizaci plánovaných výstupů. V roce 2022 se řešitelský tým složený z pracovníků NK ČR, Sociologického ústavu AV ČR a Západočeské univerzity v Plzni věnoval dokončení implementace a kompletace softwarových nástrojů – uživatelského rozhraní a exportní aplikace – a také prezentaci jejich použití v aplikovaných vědeckých výstupech představených v odborných recenzovaných článcích. Nejvýznamnějším výstupem tohoto projektu je uživatelské rozhraní nazvané *WA-Cloud: Centralizované rozhraní pro vytěžování velkých dat z webového archivu,* které bylo vyvinuto jako ověřená technologie (Z_{tech}) a je dostupné v Referenčním centru NK ČR. Používá pokročilé postupy strojového zpracování a přístupy založené na hlubokých neuronových sítích a umožňuje badatelům pracovat s daty, která jsou archivována ve Webarchivu. Pomocí fulltextového a fasetového vyhledávání umožňuje definovat datové sety pro další výzkum, což přináší nové možnosti pro jejich analýzu. Vzhledem k tomu, že je tento software vyvíjen jako open-source, mohou ho využívat i jiné instituce, které archivují webová data. Jako open-source byla vytvářena rovněž exportní aplikace. Vyvíjené nástroje byly představeny odborné veřejnosti prostřednictvím prezentací na několika konferencích (*Bibliothekskongress Leipzig 2022* v Lipsku, *ILIDE – Innovative Library In Digital Era 2022* v Jasné na Slovensku a *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě* v Praze). V rámci tematického workshopu *Data webových archivů a možnosti jejich využití* pořádaného v NK ČR si badatelé mohli práci s nástroji i prakticky vyzkoušet. Kromě toho se členové řešitelských týmů věnovali publikování odborných článků o problematice webových dat a vyvíjeném nástroji v impaktovaných časopisech. V *Sociologickém časopise* byly vydány texty *Percepce souvislostí pandemie covid-19 a klimatické změny v české blogosféře* (D. Čermák, J. Stachová, M. Pilnáček) a *Fenomén #scicomm: využití big data a jejich analýzy při sledování komunikace vědy na internetových stránkách českých výzkumných organizací* (P. Raudenská, R. Topinková). V *Geografických rozhledech* byla otištěna studie M. Šimona *Fantomové hranice jako zdroje dat pro porozumění volbám* a v časopise *Teorie vědy* byl publikován text *Internet jako pramen výzkumu: přístup k archivovaným webovým zdrojům a možnosti jejich zpracování* (Z. Vozár, M. Haškovcová, A. Prokopová). V roce 2022 byla také právní expertkou vypracována závěrečná analýza hodnotící vývoj a současný stav českého právního prostředí s ohledem na poskytování dat, které má dopad na možnosti používání datových setů.

Využití zobrazovacích metod pro studium skrytých informací v knihách

Příjemce dotace: Národní knihovna ČR
Hlavní řešitel: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.
Období řešení projektu: 2018–2022

Cílem projektu je specializovaný průzkum rozsáhlých knihovních fondů zaměřený na skryté informace v knihách, v knižní vazbě, přečtení nečitelných textů, zviditelnění běžně neviditelných detailů apod. Těžiště řešení projektu v roce 2022 spočívalo ve finalizaci hlavních výsledků – především výstavy s názvem *Tajemství knih* s kritickým katalogem, která se konala ve dnech 2. 6.–3. 9. 2022 v chodbách Klementina. Výstava, jež představila výsledky odborného průzkumu rukopisů a tisků pomocí speciálních záznamových zařízení, světelných zdrojů i rentgenových snímků, byla zaměřena na ukázky skrytých prvků knih a vizualizaci prostým okem neviditelných informací. Byly zde popsány jednotlivé metody, včetně kritického zhodnocení jejich možností a omezení. V době konání generální konference ICOM si výstavu prohlédli i delegáti této mezinárodní akce a díky anglickým textům v QR kódech na panelech se i zahraniční návštěvníci výstavy mohli s projektem a jeho výsledky seznámit. Dne 13. 10. 2022 proběhl v CD Hostivař odborný workshop s názvem *Využití zobrazovacích metod pro studium skrytých informací v knihách*. Byly vyhledávány knihovní jednotky, u nichž se předpokládá výskyt sekundárně použitých materiálů, fragmentů zmizelých nebo odstraněných textů ve fondu SK, ale nově i v hudebních fondech NK ČR. Průzkum je zaměřen na nejstarší exempláře ve fondu a dokumenty, kde je zvýšená potřeba dohledat provenienční znaky, informace o majitelích nebo uživatelích exempláře. Na vzorcích, ale i reálných exemplářích knižní vazby probíhalo testování efektivity jednotlivých zobrazovacích technologií – videospektrální komparátor, radiografie. Vybrané metody byly testovány za účelem ověření jejich bezpečnosti pro materiály knihovních fondů a jejich případného poškození. Byly provedeny další testy na zobrazení filigránů, shrnuty poznatky o vlastnostech papírů a forem. Konkrétní výsledky získané využitím zobrazovacích metod, konkrétně radiografie pro zobrazení skrytých informací v knižní vazbě, byly prezentovány na několika akcích. V průběhu celého roku rovněž probíhalo vyhodnocování obrazových výstupů zobrazovacích metod a jejich zpracování grafikem. Pro možnost detailnějšího průzkumu snímků získaných z přístrojů určených pro průzkum a testování materiálů knihovních fondů NK ČR, které jsou důležité z hlediska vědeckého výzkumu, materiálové analýzy a restaurátorského průzkumu, je využíváno grafických úprav. O těchto grafických úpravách obrazů byl vydán odborný článek jako výsledek projektu.

Nový fonograf: naslouchejme zvuku historie. Vytvoření postupů a nástrojů pro evidenci, digitalizaci, zpřístupnění a dlouhodobou ochranu zvukových záznamů na historických nosičích v paměťových institucích

Příjemce dotace: Národní muzeum
Hlavní řešitel: Filip Šír, DiS., Národní muzeum
Odpovědný řešitel na straně NK ČR: Mgr. Zuzana Petrášková
Období řešení projektu: 2018–2022 (pro NK 2018–2020)

Projektu se účastnily čtyři instituce: Národní muzeum, NK ČR, KNAV a FF MU. V roce 2022 nebyla dle smlouvy NK ČR v tomto projektu již finančně podporována. Kontakt s řešiteli pokračuje dále. Byla dokončena studie o sbírce historických zvukových dokumentů uložených v NK ČR. Vyjde v časopise *Fontes Artis Musicae*.

Výzkum a vývoj pokročilých technik čištění knih a rukopisů

Příjemce dotace: Ústav chemických procesů Akademie věd ČR, v. v. i.
Hlavní řešitel: Ing. Jiří Smolík, CSc., ÚCHP AV ČR
Odpovědný řešitel na straně NK ČR: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.
Období řešení projektu: 2018–2022

Projekt byl řešen v rámci smlouvy o spolupráci s Laboratoří chemie a fyziky aerosolů a Skupinou laserové chemie v ÚCHP AV ČR. Cílem projektu bylo vytvořit nové postupy využitelné pro restaurování knihovních a archivních fondů, a to laserovým čištěním a pneumatickým čiště-

ním povrchů dokumentů pomocí dvoufázového spreje. Tyto nově vyvinuté metody mají potenciál stát se vhodnou alternativou k tradičně využívaným postupům. Záměrem končícího projektu byl výzkum a vývoj nových metod čištění povrchů archivních předmětů znečištěných jemnými částicemi a nanočásticemi i dalšími typy znečištění. To je důležité zejména proto, že jemné prachové částice a nanočástice přítomné v depozitářích přispívají nejvíce k degradaci knihovních a archivních fondů. Vývoj metodiky čištění oběma postupy byl prováděn s různými typy knihovních a archivních materiálů, které byly již použity v předchozích studiích. Jde o materiály na bázi celulózy (filtrační papír Whatman 1, ručně čerpaný papír z Velkých Losin a průmyslově vyrobený dřevitý papír z roku 1960) a kolagenní materiály (vazební pergamen a třísločiněná vazební useň), které byly znečištěny reálným prachem dlouhodobou expozicí ve vybraných archivech nebo mechanicky. Obě techniky byly použity i pro čištění knihovních materiálů znečištěných nárůstem mikroorganismů a zasažených živelními pohromami (povodně, požáry), kdy na povrchu materiálů zůstávají velmi špatně odstranitelné stopy, jako jsou vlákna plísní nebo barevné skvrny. Výsledkem v roce 2022 je především schválení dvou metodik, uspořádání konference a workshopu projektu. V předchozích letech řešení byly dokončeny dva užitné vzory, přičemž jeden z nich nad rámec plánovaných výsledků, a publikovány tři články v odborných periodikách. V současné době je v procesu posouzení poslední z plánovaných výsledků projektu, poloprovoz *Linka pro čištění knihovních a archivních fondů pomocí pulzního infračerveného TEA CO_2 laseru*. Byla vytvořena webová stránka projektu, na které jsou všechny výsledky dostupné: *http://cas.icpf.cas.cz/DG18P02OVV048/index.htm* a na webu NK ČR *https://www.nkp.cz/o-knihovne/projekty-a--programy/vyzkum-a-vyvoj-naki/pp-naki*.

DL4DH – vývoj nástrojů pro efektivnější využití a vytěžování dat z digitálních knihoven k posílení výzkumu digital humanities

Příjemce dotace: Knihovna AV ČR, v. v. i.
Doba řešení: 2020–2022
Hlavní řešitel: Ing. Magdaléna Vecková, KNAV
Odpovědný řešitel na straně NK ČR: Mgr. Zdenko Vozár

Rok 2022 byl posledním rokem řešení výzkumného projektu DL4DH, ve kterém se členové řešitelského týmu především zaměřili na dokončení softwarů Kramerius+, TEI Convertor a DL4DH Feeder, které byly v rámci tohoto projektu po celé tři roky vyvíjeny. Databáze Kramerius+ je určena především pro kurátory a správce digitálních knihoven a slouží k ukládání obohacených textových dat a metadat, které se nacházejí v systému Kramerius. TEI Convertor je nástroj, pomocí kterého je možné převést obohacená data do formátu TEI, který je jedním z formátů, který hojně používají vědci v digitálních humanitních vědách. Poslední nástroj nazvaný *DL4DH Feeder* je webovým klientem pro přístup uživatelů k obohaceným datům.

Všechny tyto nástroje byly v roce 2022 na pravidelných schůzkách řešitelského týmu společně s dodavatelskou firmou laděny a testovány za účelem jejich správné funkčnosti. Testovací prostředí pro Kramerius+ a DL4DH Feeder bylo vytvořeno na serverech NK. V přímé souvislosti s těmito kroky byla připravena rovněž certifikovaná *Metodika přípravy dat z digitálních knihoven pro využití v digitálních humanitních vědách*, na jejíž přípravě se podíleli členové všech zapojených institucí. Metodika obsahuje nejen obecné shrnutí problematiky využívání digitálních dat v humanitních vědách, ale představuje rovněž výše zmíněné nástroje a jejich možnou implementaci v dalších digitálních knihovnách. V rámci tohoto dokumentu byly rovněž vytvořeny tzv. usecase – výzkumné otázky z jednotlivých humanitních oborů, které prakticky představují možnosti práce s vyvinutými nástroji. Jeden z usecasů, který byl sestaven členy řešitelského týmu na straně NK ČR, byla literární mapa vazeb religionisticky relevantních významů, která byla zveřejněná na webových stránkách *dl4dh.nkp.cz* pod názvem *Religionistická mapa literárních významů: Citace Bible v prvorepublikovém tisku*. Tento rozsáhlý usecase představuje závěry případové studie zaměřené na detekci biblických citací v prvorepublikovém periodickém tisku mezi lety 1925 a 1939. Výsledky jsou prezentované pomocí interaktivních síťových grafů, které slouží jako explorativní virtuální *mapa religionistických literárních významů*, prezentující přítomnost biblických citací ve veřejném českojazyčném

prostoru pomocí deskriptivní statistiky a síťové analýzy. V NK ČR byly rovněž vytvářeny kurátorské kolekce, jejichž obsah byl již nadefinován v prvním roce řešení projektu. V roce 2022 došlo k dokončování těchto kolekcí, zahrnující jak samostatnou digitalizaci, tak finální kontroly obsahové stránky jednotlivých vybraných titulů. V digitální knihovně NK ČR tak vznikly nové sbírky s názvy *Český místopis, Spiritistická literatura v Čechách v letech 1870–1945*, *Česká esoterická literatura v letech 1870–1950* a *Zednářská literatura v Čechách v letech 1870–1950*, jež mohou sloužit uživatelům pro další bádání. Na konci roku 2022 byla rovněž uspořádána konference s názvem *Vytěžování obsahu digitálních knihoven pro výzkum v humanitních vědách*, která mimo jiné představila praktické užití vyvinutých nástrojů projektu DL4DH.

Česká knižní ilustrace v raném novověku

Příjemce dotace: Národní knihovna ČR
Poskytovatel: Technologická agentura ČR
Hlavní řešitel: Mgr. Vojtěch Šícha, KNAV
Řešitel za NK ČR: Mgr. Lucie Heilandová, Ph.D.
Období řešení projektu: 2021–2023

Projekt je realizován týmem odborníků z KNAV, NK ČR a technologické společnosti inQool. Cílem (*https://e-ilustrace.cz/*) je zpřístupnit obrazový materiál nacházející se ve starých tiscích vydaných v českých zemích do druhé poloviny 16. století a vytvořit virtuální badatelské prostředí pro studium knižní ilustrace za pomoci nových digitálních nástrojů, které poskytnou nový pohled na vizuální a materiální kulturu raného novověku v českých zemích. Připravovaná online databáze umožní komparaci obrazového materiálu a nabídne příjemné badatelské prostředí, díky kterému budou moci badatelé sledovat např. výrobu dřevořezových štočků, jejich užití, kopírování a oběh, inspirační zdroje či výskyt ikonografických motivů a proměny uměleckých stylů v rámci celé české tiskařské produkce do poloviny 16. století. V roce 2022 pokračovalo zpracování obrazového materiálu v tiscích české produkce 16. století nacházejících se nejen ve fondu NK ČR, ale i v dalších paměťových institucích (např. VKOL, Národní muzeum, Bayerische Staatsbibliothek a Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität München). Při katalogizaci je kladen důraz nejen na zaznamenání veškerých informacích o původcích (autorské údaje, informace o tiskařích, dřevořezcích, ilustrátorech či autorech návrhu nebo inspiračního vzoru), ale především na věcný popis (popis prostřednictvím jmenných a věcných národních autorit je rozšířen heslářem klíčových slov), který je průběžně doplňován popisem podle mezinárodního klasifikačního systému ICONCLASS. Katalogizační záznam obsahuje také obrazovou přílohu (obraz celé strany a výřez s popisovanou ilustrací), která je pro práci s obrazem nezbytná a s níž se bude dále pracovat ve vytvářeném virtuálním prostředí. Data jsou prezentována v rámci portálu Knihověda.cz, který v sobě sdružuje české národní retrospektivní bibliografie *Knihopis* a *Bibliografii cizojazyčných tisků*. Již od počátku byla navázána mezinárodní spolupráce – online databáze bude využívat digitální nástroje vyvíjené externím projektovým partnerem Visual Geometry Group, University of Oxford a zpřístupňování obrazového materiálu je konzultováno se členy Digital Humanities Oxford, kteří se této problematice dlouhodobě věnují. Protože jsou data rozšířena o popis prostřednictvím klasifikačního systému ICONCLASS, otevřela se možnost zapojení našich dat do systému Arkyves.

C. Zapojení do velkých výzkumných infrastruktur

LINDAT/CLARIAH-CZ

Příjemce dotace: Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy
Hlavní řešitel: prof. RNDr. Jan Hajič, Dr., MF UK
Odpovědný řešitel na straně NK ČR:
Mgr. Bc. Michaela Bežová
Období řešení projektu: 2019–2022

I v roce 2022 byla NK ČR zapojena do velké výzkumné infrastruktury, jejímž hlavním řešitelem je MF UK. Na projektu participuje dalších 12 vědecko-výzkumných institucí a vysokých škol. Každá instituce se v roce 2022 zaměřovala na aktivity, které jsou spojeny s činností v oblasti digital humanities, správě a archivaci digitálních dat, vytváření digitálních repozitářů, výuky digitálních humanitních věd apod.

NK ČR v rámci této infrastruktury vystupovala s ostatními dvěma knihovnami, které jsou do ní přidruženy – MZK v Brně a KNAV. Tato úzká spolupráce nejen v rámci této velké výzkumné infrastruktury mimo jiné vyústila i v podepsání

Smlouvy o spolupráci na provozu ČDK, kterou dosud spravovala KNAV. Díky této spolupráci dojde k rozdělení činností mezi tyto tři instituce, přičemž na serverech MZK poběží první instance ČDK, na serverech NK ČR druhá instance a KNAV se bude věnovat vývoji této digitální knihovny. NK ČR se také v rámci provozu ČDK bude věnovat administrativě a správě digitálních sbírek.

V rámci LINDAT-CLARIAH/CZ v roce 2022 došlo k dalšímu dílčímu vývoji digitální knihovny NK ČR, kdy byl nasazen citační server pro systém Kramerius. Rovněž byl v tomto roce kladen velký důraz na Díla nedostupná na trhu (DNNT), kdy byl například implementován nový způsob označování dokumentů dle licencí definující možnosti přístupu v souladu s nově nastavenými pravidly. V tomto roce byla také spuštěna aplikace pro DNNT, která zjednodušuje práci se *Seznamem děl nedostupných na trhu* jak kurátorům, tak například nakladatelům nebo autorům.

V rámci této velké výzkumné infrastruktury byly také prováděny standardní kurátorské práce v digitální knihovně a byly identifikovány tituly, které mají být digitalizovány do digitálních sbírek.

D. Další aplikační projekty

1. Národní projekty

1.1 Program Veřejné informační služby knihoven (VISK)

Všechny projekty v jednotlivých podprogramech jsou jednoleté. Tyto projekty se týkají podpory konkrétních činností knihoven v oblasti vzdělávání, provozu digitálních knihoven, ochrany fondů, produkce digitálních dat (retrospektivní konverze katalogů, digitalizace sbírek), provozu informačních portálů, přístupu k digitálním zdrojům atp. V seznamu projektů již nadále nejsou uváděny statutární činnosti, dříve hrazené z programu VISK, na které NK ČR dostala finanční prostředky přímo do rozpočtu.

VISK 1

Koordinační centrum programu VISK
Odpovědný pracovník: PhDr. Vít Richter
URL: http://visk.nkp.cz/
Koordinační centrum programu VISK zajišťovalo veškeré odborné, organizační a koordinační činnosti související s realizací celého programu VISK.

Konverze dat dokumentů GOOGLE do formátu TEI P5 ENRICH
Odpovědný pracovník: PhDr. Zdeněk Uhlíř
URL: http://www.manuscriptorium.eu/
V roce 2022 byly konvertovány další dávky dokumentů – starých tisků – digitalizovaných ve spolupráci se společností Google (15 269 jednotlivých komplexních digitálních dokumentů).

Koordinované vytváření virtuálních sbírek nad obsahem NDK – část NK ČR
Odpovědný pracovník: Ing. Petr Kukač
Projekt byl řešen ve spolupráci s MZK a hlavním předmětem bylo zefektivnění práce s virtuálními sbírkami, které v sobě skrývají velký potenciál z hlediska prezentace a přiblížení obsahu digitálních knihoven čtenářům. Cílem bylo v první řadě vytvoření jednotné koncepce tvorby virtuálních sbírek v prostředí Kramerius 7. Nová verze systému přináší inovované možnosti tvorby virtuálních sbírek, jejich pořádání, prezentace a práce s nimi. První část projektu byla zaměřena na testování nových nástrojů a postupů tvorby virtuálních sbírek v systému Kramerius 7, který byl v té době spuštěn v testovací verzi v MZK. Nová verze systému Kramerius 7 přináší zcela nový pohled na virtuální sbírky a práci s nimi, staví je do roviny samostatných dokumentů, umožňuje vytváření hierarchicky řazených sbírek a obecně poskytuje kurátorům větší prostor v jejich vytváření a prezentaci. Na základě poznatků z testování nového rozhraní byla poté vytvořena metodika, která je určena pro obsahové správce digitálních knihoven a přináší popsané základní postupy z kurátorské praxe. Neméně důležitou součástí projektu byla také revize stávajících virtuálních sbírek v NDK, přípravy na jejich postupné doplňování a vytvoření návrhů na jejich restrukturalizaci pro pozdější použití po přechodu na novou verzi aplikace Kramerius 7. Navázáním kontaktů s několika institucemi vznikly také návrhy na vytvoření zcela nových virtuálních sbírek.

Komplexní validátor NDK
Odpovědný pracovník: Bc. Václav Jiroušek
Cílem projektu v roce 2022 bylo vytvořit aktualizovanou podobu nástroje Komplexní validátor

tak, aby podporoval validaci dat vytvořených dle nejnovějších verzí Standardů NDK pro digitalizaci tištěných a zvukových dokumentů vydaných v daném roce. Nástroj slouží k ověření souladu vytvořených dat s pravidly pro dlouhodobou archivaci. Vedle aktualizované verze aplikace, dostupné v režimu open source, byl spuštěn pilotní provoz webové verze Komplexního validátoru, která by měla do budoucna uživatelům sloužit jako plnohodnotná alternativa k desktopové verzi nástroje.

VISK 2

Inovační kurzy informační gramotnosti

Odpovědný pracovník: Mgr. Roman Giebisch, Ph.D.
URL: https://ipk.nkp.cz/akce/03_OV_Akce/inovacni-kurzy-2022
Cílem nových inovačních kurzů bylo poskytnout požadované dovednosti v práci s ICT a současně nabídnout možnost prohloubit a rozšířit pokročilé znalosti v oblasti ICT těm, kdo již základní kompetence získali.

Vzdělávací kurzy knihovníků v oblasti ochrany knihovních fondů

Odpovědný pracovník: Mgr. Roman Giebisch, Ph.D.
V roce 2022 bylo organizováno šest odborných kurzů zaměřených na péči o dobrý fyzický stav knihovních fondů v České republice. Cílovou skupinou byli pracovníci veřejných knihoven všech typů, a to zejména spravující konzervační fondy. Kurzy *Průzkum fyzického stavu knihovních fondů*, *Preventivní péče v knihovnách* a *Ambulantní opravy knihovních fondů* se opakovaly během roku dvakrát a zúčastnilo se jich více jak 150 účastníků. Výuku prováděly v rámci své metodické funkce kvalifikované lektorky z OOKF. Cílem kurzů je zkvalitnění a trvalý rozvoj péče o fyzický stav knihovních fondů v České republice pracovníky knihoven z Prahy a nejbližšího okolí, ale i celé České republiky. Kurzy přispěly k systematické podpoře vzdělávání knihovníků na úrovni krajských knihoven (a dále v rámci jejich metodických povinností na úrovni regionálních funkcí), specializovaných knihoven a dalších pracovišť v oblasti konzervátorských úkonů, které je možné podniknout přímo na pracovišti samém.

Rekvalifikační kurzy dle Národní soustavy kvalifikací

Odpovědný pracovník: Mgr. Roman Giebisch, Ph.D.
URL: https://ipk.nkp.cz/akce/03_OV_Akce/04_OVrekv.htm
Cílem projektu bylo zajistit zdroje pro finanční ohodnocení lektorek a lektorů knihovnických kurzů tak, aby se minimalizovaly náklady na účast v kurzu. Kurzy obsahově vychází z Národní soustavy kvalifikací, vyučují v nich akreditovaní odborníci a odbornice z NK ČR i externích institucí. Kurzů se účastní lidé zaměstnaní v knihovnách, ale i ti, kteří se teprve na práci v knihovně připravují. V roce 2022 jsme vzhledem k poptávce a pandemickým omezením otevřeli pouze kurz *Knihovník v přímých službách*. Do kurzů se přihlásilo celkem 27 účastnic a účastníků.

VISK 3

Rozvoj identit NDK

Odpovědný pracovník: Mgr. Zdenko Vozár / Ing. Petr Kukač
Projekt měl v roce 2022 za cíl navázat na dosavadní provozní zkušenosti se systémem pro řízení identit, implementovaným v prostředí NK ČR pro podporu autentizace a autorizace čtenářů NDK, přistupujících z připojených knihoven nesdružených ve federaci eduID.

Předmětem projektu byla identifikace potenciálních bezpečnostních slabin existujícího řešení a návrh opatření na jejich eliminaci a přiměřená reakce na ně. S využitím výsledků exter-

ního auditu a penetračních testů provedených nezávislým subjektem vzniklo konkrétní zadání pro úpravu systému. K němu byly přiřazeny požadavky na revizi vnitřních procesů aplikace při importu nových uživatelů zapojené knihovny, řešení pro detailní správu jednotlivých záznamů o uživatelských kontech, úpravu procesu pro první přihlášení nového čtenáře, postup při blokaci instituce na základě porušení smluvních podmínek apod. NK ČR pak na základě zadávacího řízení uzavřela smlouvu s dodavatelem požadovaných úprav; ty byly po akceptaci nasazeny ve 4. čtvrtletí do produkčního prostředí.

Cíle projektu se podařilo bezezbytku splnit a systém pro řízení identit NDK je v současné době bezpečně používán v každodenním provozu.

VISK 5

Retrospektivní konverze Generálního katalogu UKF I NK

Odpovědný pracovník: Mgr. Nataša Mikšovská

Cílem projektu byl předvýběr a příprava cca 45 100 záznamů tisků. Záznamy byly připraveny pro další etapu retrokonverze. Zároveň bylo zpracováno 15 500 nových záznamů ve formátu MARC 21, které byly zpřístupněny v bázi NKC a předány do SK ČR. 5 050 záznamů bylo vytvořeno nebo sloučeno v bázi NKC. K těmto záznamům bylo přidáno pole 920 s číslem tifu z GK UKF I. Jednalo se především o záznamy monografií, které obsahují více děl nebo přítisky a jsou v GK UKF I zpracovány analyticky. Zpracovány byly záznamy abecedního rozsahu KRAUS-LEFE zahraniční knižní produkce z let 1801–1950. O vybrané prvky věcného popisu bylo doplněno 4 300 záznamů již dříve zpracovaných retrospektivní konverzí.

VISK 6

Digitalizace historických dokumentů NK ČR

Odpovědný pracovník: PhDr. Zdeněk Uhlíř

URL: http://www.manuscriptorium.eu

V roce 2022 bylo z fondů NK ČR (ORST a SK) digitalizováno celkem 52 dokumentů, tj. 21 805 obrazů/stran. Všechny digitalizované dokumenty byly zařazeny do digitální knihovny Manuscriptorium.

Digitalizace vzácných historických rukopisů a tisků z fondu Hudebního oddělení

Odpovědný pracovník: Mgr. Zuzana Petrášková

URL: http://www.manuscriptorium.eu

V roce 2022 bylo z fondů Hudebního oddělení digitalizováno 29 rukopisných dokumentů, celkem 4 358 obrazů. Vybrané hudebniny představují vokálně-instrumentální duchovní a operní tvorbu světových i českých autorů. Digitalizované hudebniny jsou propojené se záznamem mezinárodního soupisu hudebních pramenů RISM a badatelům užívajícím tuto databázi dostupné ke studiu na adrese *www.rism.info* a v digitální knihovně Manuscriptorium.

Hromadná digitalizace historických a vzácných dokumentů ve spolupráci se společností Google – pokračování programu

Odpovědný pracovník: PhDr. Lukáš Babka

V roce 2022 pokračovaly druhým rokem přípravné práce nezbytné pro plánované pokračování společného digitalizačního programu NK ČR a společnosti Google. Projekt se zaměřuje na komplexní předdigitalizační přípravu dokumentů z fondu Slovanské knihovny (SK). Část přípravných prací spojených s realizací programu zabezpečuje SK v rámci své hlavní činnosti. Finanční prostředky projektu umožňují katalogizační práci s dokumenty před digitalizací a zpracování příslušných metadat (mj. opatření dokumentů čárovými kódy, vytvoření nových katalogizačních záznamů, úpravu, rozšíření a zpřesnění stávajících katalogizačních záznamů, vytváření tzv. skrytých záznamů u vícesvazkových děl, zpracování příslušné metadatové struktury u vícesvazkových děl, zhotovení relevantních autoritních údajů). Přípravné práce jsou rozloženy do tří let (2021–2023) tak, aby v roce 2024 plynule navázala digitalizace. Během roku 2022 bylo vyexpedováno a prověřeno 1 800 jednotek dokumentů. Fyzický stav a obsahové a formální hledisko umožňuje digitalizaci 1 400 jednotek těchto dokumentů, které jsou plně připraveny k předání společnosti Google k provedení digitalizace.

Úspěšné zakončení přípravných prací a plnohodnotné provedení digitalizace ohrožuje skutečnost, že pro rok 2023 nebyl projekt schválen.

VISK 7

Reformátování titulů Čs. sport a Svět práce (III. etapa), hromadné odkyselování a průzkum bohemikálních dokumentů z fondů NK ČR

Odpovědný pracovník: Mgr. Bc. Michaela Bežová
URL: http://kramerius-info.nkp.cz/; http://visk.nkp.cz/visk-7

Rok 2022 tak byl pro NK ČR posledním rokem, kdy bylo možné v jednom projektu žádat o dotaci na činnosti spojené jak s digitalizací, tak s ochranou knihovních fondů.

V roce 2022 byly získány finance na hromadné odkyselování knihovních fondů (celkově bylo odkyseleno necelých 550 kg knihovního materiálu), vývojové práce v *Aplikaci pro průzkum novodobých fondů* a *Registru odkyselených dokumentů*, dále na nákup 1 pH metru, 5 elektrod a 1 váhy, které jsou využívány při průzkumech fondů. Brigádníci pracující na tomto projektu v roce 2022 systematicky prozkoumávali novodobé knihovní fondy v jednotlivých depozitářích o celkové výši 1 827 hodin. Rovněž bylo možné prostřednictvím OON dále financovat činnosti, které jsou spojené s digitalizací – rozvolnění knižní vazby a ambulantní opravy. Pomocí OON byla také podpořena výroba ochranných obalů z nekyselé lepenky nejen pro digitalizovaná periodika *Čs. sport* a *Svět práce*, ale rovněž pro odkyselené dokumenty.

Kromě samotného řešení projektu byl uspořádán i pravidelný podzimní seminář k dotačním programům VISK 4 a VISK 7, který proběhl v CDH a rovněž prostřednictvím online platformy na začátku listopadu. Celkem se tohoto semináře zúčastnilo bezmála 100 posluchačů. Kromě toho se na konci měsíce listopadu konal i 2. ročník *Meet and Greet VISK*, jehož se účastnili V. Richter (VISK 3), P. Vávrová a J. Neoralová (VISK 4), N. Mikšovská (VISK 5) a T. Foltýn (VISK 7). Účelem tohoto online setkávání je zájemcům o dotační programy ihned odpovědět na otázky týkající se zadávací dokumentace, což se opět setkalo s kladnou odezvou.

VISK 8/A

Multilicenční zpřístupnění elektronických informačních zdrojů

Odpovědný pracovník: Mgr. Barbora Korandová
URL: http://visk.nkp.cz/visk-8-a

V roce 2022 pokračovalo zajištění služby přístupu k elektronickým informačním zdrojům. Jednalo se opět o české i zahraniční informační zdroje, jež byly přístupné ve veřejných knihovnách, které se do projektu přihlásily. Jednalo se o českou mediální databázi firmy Newton, k jejímuž využívání se přihlásilo 56 knihoven, dále o databázi právních informací ASPI, kterou zvolilo 26 knihoven, zatímco 29 knihoven si vybralo databázi PressReader nabízející zahraniční deníky a populárně naučné časopisy.

VISK 9

Souborný katalog ČR včetně jeho rozvoje

Odpovědný pracovník: PhDr. Eva Svobodová
URL: https://skc.nkp.cz nebo https://www.caslin.cz

K 31. 12. 2022 obsahovala báze SK ČR 8 204 745 záznamů (z toho 181 616 seriálů, 325 039 starých tisků, 621 903 speciálních druhů dokumentů). V prostředí SK ČR bylo odesláno 4 806 objednávek MVS (z celkem 131 různých knihoven do 241 různých knihoven). Do SK ČR přispívá celkem 513 knihoven. Počet knihoven umožňujících sklízet záznamy do SK ČR prostřednictvím OAI protokolu v roce 2022 vzrostl na 181 (cca o 10 % proti předcházejícímu roku). S tím souvisí i zvětšení počtu knihoven, u nichž fungují automatické odpisy vyřazených titulů z SK ČR. Těmto knihovnám je poskytována rozšířená zpětná vazba, týkající se kvality jimi dodávaných záznamů. Čtyřikrát denně sklízí SK ČR záznamy české beletrie, které zpracovává MLP v rámci projektu CENTRAL, a tím umožňuje jejich okamžité využití (stahování) přes protokol Z39.50 ostatním knihovnám. Ručně bylo ze SK ČR v roce 2022 odstraněno 103 678 duplicitních záznamů. 3 364 záznamů bylo propojeno s bází Národních autorit. Na konci roku 2022 uspořádalo Odd. souborných katalogů ve spolupráci s Odd. národních jmenných autorit výroční seminář, kterého se zúčastnilo 281 knihovníků z celé České republiky.

Koordinace doplňování záznamů a správa báze ANL

Odpovědný pracovník: PhDr. Petra Šťastná

K 31. 12. 2022 obsahovala báze ANL (Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících) 1 921 572 záznamů. Za rok 2022 přibylo celkem 45 700 záznamů od 28 krajských a oborových knihoven prostřednictvím projektů z programu VISK9/1 nebo vlastní excerpce. V rámci programu VISK9/1 přispělo celkem 13 knihoven (11 krajských a 2 knihovny Akademie věd), které zaslaly 19 185 záznamů (počet záznamů podle závazku knihoven činil 20 420 záznamů). Ze strany správce databáze proběhlo v roce 2022 více než 82 000 úprav cílených na opravy a doplňování jmenných a věcných autorit, napojování plných textů či věcnou revizi záznamů, včetně 779 nových záznamů.

Automatická synchronizace autoritních záznamů s Wikidaty

Odpovědný pracovník: PhDr. Petra Šťastná

Projekt navazuje na předchozí aktivity vzájemné spolupráce NK ČR coby správce báze národních autorit a spolku Wikimedia ČR, který se podílí mimo jiné na budování strukturované databáze Wikidata. V roce 2020 vznikl systém pro pravidelnou extrakci přírůstků v bázi národních jmenných autorit pro import do Wikidat, který byl ale stále z velké části závislý na lidské práci. Projekt se zaměřuje na další posun s cílem automatizovat vybrané procesy. V rámci projektu proběhla analýza a návrh možných technických řešení. Byla vytvořena sada příkazů, které je možné využít pro rychlou robotickou synchronizaci Wikidat s bází národních autorit. Výsledky projektu, včetně volně dostupných skriptů a příslušné dokumentace jsou k dispozici na platformě Github (*https://github.com/wmcz/WMCZ-scripts*).

1.2 Kulturní aktivity

Projekty z programu *Kulturní aktivity* Ministerstva kultury České republiky jsou jednoleté.

Projekt S knížkou do života (Bookstart)

Odpovědný pracovník: Mgr. Roman Giebisch, Ph.D.

Zpracování a vydání metodické příručky k projektu Bookstart VI s názvem *Jak opravdu vstoupit S knížkou do života* bylo určeno pracovníkům dětských oddělení knihoven, kteří jsou zapojeni do mezinárodního projektu Bookstart. Cílem projektu je přesvědčit rodiče novorozenců, resp. nejmenších dětí, že jednou z nejdůležitějších věcí pro rozvoj dítěte je věnovat mu svůj čas a strávit jej společně nad knihou (komunikací a interakcí, nenásilným a přirozeným vedením k četbě a pochopení mluveného slova), vysvětlit význam čtenářských dovedností pro úspěšnost dítěte v životě, poradit jim, jak na to a současně nabídnout podpůrné služby knihoven i prostor pro sdílení s ostatními rodiči apod. Projekt pomáhá utvářet knihovny tak, aby byly místem vyhledávaným a staly se samozřejmou součástí života lidí, zajímavou a potřebnou v každé životní etapě. Projekt *S knížkou do života* stojí na počátku tohoto životního cyklu člověka a rodiny (děti 0–6 let + jejich rodiče). Realizace probíhá v těsné součinnosti s vedením měst a obcí.

Příprava ceremoniálu udělení ceny MK ČR Knihovna roku 2021 v Zrcadlové kapli Klementina

Odpovědný pracovník za NK ČR: PhDr. Vít Richter

Slavností ceremoniál k udílení cen Ministerstva kultury Knihovna roku 2022 proběhl dne 4. října 2022 v Zrcadlové kapli Klementina za účasti ministra kultury Martina Baxy. Spolu s cenami Ministerstva kultury byly předány i ceny SKIP Městská knihovna roku 2022 a cena pro mladé pracovníky knihoven MARK.

Příručka pro personální práci v knihovnách

Odpovědný pracovník za NK ČR: PhDr. Vít Richter

Byla vydána publikace Richarda Ščerby *Personalistika v knihovnách. Příručka pro personální práci*, která je určena vedoucím pracovníkům, ale může být užitečná i ostatním pracovníkům knihoven. Obsahem publikace je zejména vedení personální agendy, pracovněprávní vztahy, pracovní poměr, výpověď z pracovního poměru, kvalifikace a vzdělávání pracovníků, práce z domova, kolektivní vyjednávání, odměňování za práci, ochrana osobních údajů, etický kodex a další témata.

Publikace České děti a mládež jako čtenáři v době pandemie 2021

Odpovědný pracovník za NK ČR: PhDr. Vít Richter

Ve spolupráci s nakladatelstvím HOST v Brně byla vydána publikace *České děti a mládež*

jako čtenáři v době pandemie 2021, která uvádí výsledky reprezentativního celostátního průzkumu, který proběhl v roce 2021 a navázal na průzkumy z let 2017 a 2013. Publikace odpovídá na řádu otázek. Jak pandemie proměnila volný čas dětí a mladých lidí? Do jaké míry konkurují elektronické knihy tradiční tištěné knize? Využívají děti stále knihovny? Jak si mladí lidé představují ideální knihovnu?

2. Mezinárodní projekty

2.1 Program Connecting Europe Facility in Telecom

ARMA (Art of Reading in the Middle Ages)

Doba řešení: 2020–2022
Hlavní řešitel: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Slovinsko
Odpovědný pracovník za NK ČR: PhDr. Zdeněk Uhlíř

V roce 2022 byl dokončen projekt ARMA plánovaný do 30. dubna 2022, avšak prodloužený do 31. srpna 2022. Cíle shromáždění sbírky středověkých rukopisů a jejího zpřístupnění v Europeanách bylo dosaženo. NK ČR se v něm podílela na vytvoření metodik (best practices) *EDM ARMA Specification* a *IIIF ARMA Specification*, které se staly standardem pro interoperabilitu s Europeanami. *Sandbox ARMA*, vytvořený pro spolupráci s Europeanami byl rozšířen na sandbox TEI, který byl implementován do Manuscriptoria. Kromě harmonizace síťového digitálního prostředí mezi Manuscriptoriem, Europeanami a třetími stranami, což usnadňuje jak agregaci dokumentů v Manuscriptoriu, tak integraci služeb, jež Manuscriptorium poskytuje, tak vzniká možnost pracovat s daty partnerů, aniž musí být fyzicky konvertována do formátu TEI P5 ENRICH Specification užívaného v Manuscriptoriu.

2.2 Česko-slovenská spolupráce při akvizici dokumentů

Česká knihovna při Univerzitní knihovně Bratislava a Slovenská knihovna v Národní knihovně ČR

Doba řešení: od roku 2006 průběžně
Odpovědný pracovník za NK ČR: Mgr. Jeanne Janoušková
Finanční podpora: MK ČR, MK SR

Projekt Česká knihovna při Univerzitní knihovně Bratislava a Slovenská knihovna v NK je realizovaný na základě dohody ministerstev kultury obou zemí. V rámci projektu nakoupila NK ČR v roce 2022 pro UKB 830 titulů knih za 300 033,00 Kč.

Částka 12 000 EUR, poskytnutá MK SR na nákup slovenských publikací pro fondy NK ČR a Slovanské knihovny, byla vyčerpána do výše 11 990 EUR: nakoupilo se celkem 746 publikací pro NK ČR a Slovanskou knihovnu. Podle průzkumu čtenářských preferencí patří dlouhodobě slovenské knihy mezi nejvíce půjčované cizojazyčné tituly (po titulech v angličtině) v NK ČR.

Projekt je velmi úspěšný a přínosný pro obě zúčastněné strany i kvůli garanci vzájemné vydavatelské dostupnosti. Slovenské přírůstky získané postupně za roky trvání projektu jsou přístupné na webových stránkách NK ČR *http://aleph.nkp.cz/web/csknih/2022/index.htm*.

2.3 Program Erasmus+

Building a Network of Community Centered Librarianship (NEWCOMER)

Doba řešení: 2020–2022
Hlavní řešitel: Koninklijke Bibliotheek Netherlands
Odpovědný pracovník za NK ČR: Mgr. Vladana Pillerová

V roce 2022 pokračoval projekt NEWCOMER, ve kterém je NK ČR partnerem společně s dalšími šesti evropskými knihovnami. Projekt je zaměřen na spolupráci evropských knihoven v oblasti vzdělávání dospělých a komunitní role knihoven, je v něm zastoupeno 6 zemí – Nizozemsko, Dánsko, Německo, Česká republika, Slovinsko a Itálie. Na projektu se také podílí knihovnická organizace *Public Libraries 2030*. Cílem projektu je usnadnit pracovníkům knihoven, kteří pracují s dospělými ve svých komunitách, aby prozkoumali s protějšky ze zemí EU, proč se poskytování vzdělávání dospělých tak výrazně liší, jak nejlépe podporovat dospělé studenty v prostředí knihovny a jaké příklady osvědčených postupů je třeba použít pro splnění potřeb znevýhodněných a marginalizovaných skupin. Hlavní aktivitou projektu je série mezinárodních setkání za účasti všech partnerů a výměna zkušeností.

V roce 2022 se uskutečnila tři projektová mezinárodní setkání a jedno závěrečné setkání.

První setkání se uskutečnilo v Praze v NK ČR ve dnech 27.–28. dubna 2022. Na setkání v Praze byly účastníkům prezentovány příklady komunitního knihovnictví a vzdělávání dospělých v knihovnách v České republice. Pozornost byla věnována především novým službám českých knihoven pro ukrajinské uprchlíky a mediálnímu vzdělávání. Navštívili jsme pobočku MLP na Jezerce, jejíž vedoucí nás informovala o komunitních akcích pro své uživatele.

Druhé setkání proběhlo ve Slovinsku v Knihovně města Kranj ve dnech 7. a 8. června. První den proběhl formou konference, za české knihovny byl přednesen kvůli zájmu opět příspěvek na téma české knihovny a uprchlíci z Ukrajiny a druhý příspěvek se věnoval systému vzdělávání v oboru knihovnictví v České republice. Druhý den navštívili účastníci projektového setkání menší veřejné knihovny v regionu Kranj a seznámili se s jejich aktivitami.

Třetí setkání proběhlo v Německu v Knihovně města Kolín nad Rýnem v termínu 1. a 2. září. První den každý účastník setkání přiblížil ostatním, jak probíhá celoživotní vzdělávání knihovníků v dané zemi a k tématu proběhla diskuse. Z dalších řešených témat to byly především digitální služby budoucnosti, knihovna jako demokratický prostor a SDGs a STEM v knihovnách. Druhý den jsme navštívili pobočku ve čtvrti Kalk, ve které žije velké procento přistěhovalců a knihovna pro ně pořádá mnoho aktivit.

Závěrečné setkání projektu proběhlo v Bruselu ve dnech 8. a 9. listopadu. Kromě účastníků projektu byli na setkání pozváni zástupci z knihoven nebo knihovnických spolků dalších evropských států (Finsko, Polsko, Lotyšsko, Lucembursko, Rakousko, Irsko a další). Proběhly prezentace seznamující účastníky s průběhem a výsledky projektu. Dalším bodem programu byl workshop, kde se diskutovalo o SDGs, přistěhovalectví, co-creation a vzdělávání dospělých. Druhý den proběhlo setkání se zástupci členských zemí v institucích EU. Setkání se zúčastnila také Yvona Havel, česká zástupkyně Komise pro kulturu, kterou zřizuje Rada Evropy. Na schůzku v Evropském parlamentu byla pozvána europoslankyně Michaela Šojdrová a další europoslanci z členských zemí a diskutovalo se o problémech a výzvách, kterým čelí veřejné knihovny.

Všechna mezinárodní setkání naplánovaná v projektu proběhla. V následujícím roce bude projekt formálně ukončen po zpracování všech povinných výstupů. Uvažuje se o pokračování projektu, které by bylo zaměřeno na vytvoření vzdělávacího kurzu se zaměřením na komunitní knihovnictví na evropské úrovni.

2.4 Visegrádský fond

The Written Visegrad Heritage – Protection for the Future

Doba řešení: 2020–2022
Hlavní řešitel: Budapest Főváros Levéltára
Odpovědný pracovník za NK ČR: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.

Cílem projektu bylo sdílení znalostí v oblasti dezinfekce archivních a knihovních dokumentů, tvorba metodických dokumentů, workshopy – praktická cvičení, jak postupovat a tvorba vícejazyčného slovníku pojmů a terminologie v jazycích V4. Spolupracující instituce jsou Budapest Főváros Levéltára (Budapešťský městský archiv), SNK a Wydział Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jednotlivé země ztrácejí velkou část svého kulturního dědictví, které je rozhodující pro zachování národní identity a národního kulturního dědictví. Archivní a knihovní dokumenty jsou často používané širokou veřejností; vedení paměťových institucí je přímo odpovědné za předcházení šíření nakažlivých chorob prostřednictvím vypůjčených dokumentů. Také je třeba vzdělávat budoucí generaci, aby pečovala o kulturní dědictví a ochraňovala jej. V rámci projektu jsou v plánu odborné workshopy archivářů a knihovníků v daném regionu. Cílem je poskytovat přístup ke znalostem restaurátorů, sdílet odborné know-how v rámci spolupráce zemí V4 a prezentovat znalosti v oblasti trvalého uchování fondů a dokumentů, včetně odkyselování. V roce 2022 proběhly další dva workshopy a setkání řešitelského týmu, v Martině na Slovensku a ve Varšavě v Polsku, jejich náplní byla tvorba a dokončení online pětijazyčného slovníku odborné terminologie (angličtina, slovenština, maďarština, polština, čeština) a globální, resp. obecný krizový plán pro případ živelních katastrof a havárií s uvedením case studies (případovými studiemi). V rámci workshopů byl vytvořen slovník více jak 1 500 pojmů (*https://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/v4_five_language_dictionary_1.*

pdf), a během roku 2022 byl zveřejněn na webu projektu *https://bparchiv.hu/visegrad*. Dále byla tématem workshopů tvorba univerzálního krizového plánu *Emergency Plan* a případových studií (*https://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/v4_emergency_protocol_guidelines_0.pdf*), což má pomoci k bezpečnějším fondům a prostorám pro jejich uložení, důraz je kladen na identifikaci rizik a možné návrhy řešení a postupů v případě různých živelních pohrom či havárií budov.

2.5 Interreg Slovenia – Austria, European Union – European Regional Development Fund

ABC – Ancient Book Crafts

Doba řešení: 2022–2024
Hlavní řešitelé: Dr. Johannes Tintner-Olifiers, BOKU, Rakousko; Matija Strlič, PhD FIIC FRSC (he, him); Professor of Analytical Chemistry / Professor of Heritage Science, Univerzita v Ljublani, Slovinsko
Odpovědný pracovník za NK ČR: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.
Cílem *ABC projektu* bude poprvé systematicky zkoumat potenciál metod datování založených na důkazech, historických datovacích metodách ve spojení s infračervenou spektroskopií k nedestruktivnímu zpřístupnění knihovních materiálů. Toho bude dosaženo použitím technologie Near Infrared (NIR) nebo Attenuated Total Reflectance (ATR) Fourier-Transform mid-Infrared (FTIR), po které následuje vícerozměrná kalibrace vyvinutá na sadě dobře datovaných objektů ze sbírek v Klosterneuburgu (Rakousko), Národní a univerzitní knihovně (Slovinsko) ve spolupráci s dalšími sbírkami v České republice (NK ČR). V roce 2022 proběhlo první setkání realizačního týmu, jednotlivých týmů a byl sestaven plán činností a workshopů.

Další projekty

Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví (ISO)

Doplněk systému Hanwell – monitoring mikroklimatu

Hlavní řešitel: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.
Finanční podpora: MK ČR
Projekt byl v roce 2022 zaměřen na doplnění rádiového systému Hanwell pro monitoring klimatických parametrů a úpravu tohoto systému v prostorách NK ČR, konkrétně šlo o prostory v Klementinu – stávající studovny, trezorové místnosti, chodby, některé části Barokního knihovního sálu, depozitář se zvláštním ochranným režimem, Slovanská knihovna – a v Centrálním depozitáři se jednalo o prostory – archiv mikrofilmů, centrální katalog a sklad lepenky pro archivní účely. Výsledky projektu – monitoring klimatických podmínek – již nyní slouží nejen pro účely ochrany, zkvalitnění a zefektivnění péče o knihovní fondy formou tzv. preventivní konzervace, ale i pro správce fondů či správce budov, kteří mohou operativně a v reálném čase zaznamenat odchylky od normálu, závady na technickém vybavení či živelní pohromu a okamžitě reagovat na vzniklou situaci (data ze snímačů jsou dostupná i ze vzdáleného přístupu). Bez dlouhodobého monitoringu klimatických parametrů nelze zjistit reálné hodnoty a zajistit dlouhodobou stabilitu klimatických parametrů v depozitářích, především teploty a relativní vlhkosti vzduchu. Stabilita klimatických parametrů je zásadním krokem preventivní péče o knihovní fondy. Na základě odborné konzultace a proměření parametrů byl sestaven požadavek na rozšíření stávajícího systému Hanwell pro monitoring klimatických parametrů v depozitářích, instalovaný v budovách NK ČR – v Klementinu i v CDH. V současné době je plně funkční nově instalovaný bezdrátový měřicí systém Hanwell v prostorách obou objektů. Systém Hanwell byl doplněn o rádiový snímač RH/T s displejem (24), rádiový snímač intenzity osvětlení LUX (2), logger LUX/UV se sondou na kabelu (1), nerez držák Y119 (27), retranslační stanice SX a TX včetně konzole pro upevnění modulu (1). Byla provedena příprava a úprava projektu systému, nastavení parametrů snímačů, příprava konfigurace a grafický návrh pro konkrétní aplikaci, byla provedena montáž snímačů do vybraných prostor, oživení a předání celého systému. Výsledkem je flexibilní dohled pracovníků Odboru ochrany knihovních fondů NK ČR (klimatolog, restaurátoři, konzervátoři, technologové) a pracovníků správy fondů a správy budov nad klimatickými parametry (teplota a relativní vlhkost vzduchu) ve vybraných depozitářích budovy CDH v reálném čase na pracovištích, ale i ze vzdáleného přístupu.

Digitalizace fotoarchivu ČTK
Doba řešení: 1. 7. 2019 – 31. 12. 2025
Odpovědný pracovník za NK ČR: Ing. Richard Ščerba
Finanční podpora: MK ČR
Hlavním cílem projektu řešeného v partnerství NK ČR a ČTK je záchrana kulturního dědictví tvořeného fotografickým fondem uloženým na tradičních analogových materiálech od vzniku agentury. Projekt zajišťuje digitalizaci fondu tvořeného cca 7 miliony obrazových polí na různých druzích nosičů a současně zvýšení ochrany původních fyzických nosičů jejich odborným ošetřením a uložením do vhodných obalů. Projektové práce byly s koncem roku 2021 prakticky utlumeny z důvodu nevyjasněného financování.

V roce 2022 se podařilo postupně obnovit veškeré projektové aktivity až v druhém pololetí roku. Vlivem toho bylo ke konci roku 2022 ošetřeno a podle dříve zpracované metodiky zdigitalizováno celkem 128 569 obrazových polí černobílých předloh a 8 130 původních obálek černobílých předloh. Soubory digitalizovaných obrazů byly řádně uloženy do zálohovaného úložného prostoru v NK ČR i v ČTK. Fyzické nosiče byly po odborném ošetření a uložení do nových obalů vráceny zpět do archivu ČTK.

Pro rok 2023 se předpokládá pokračování v digitalizaci černobílých předloh a postupný náběh obdobného zpracování také barevných materiálů, včetně zpracování příslušné metodiky a nastavení adekvátních pracovních procesů. Na základě provozních zkušeností z předchozích let dojde také k optimalizaci všech projektových činností.

Mezinárodní styky

V roce 2022 se uskutečnilo celkem 133 zahraničních pracovních cest zaměstnanců NK ČR do 26 zemí. Dle účelu se jednalo o studijně pracovní cesty, účast na konferencích, seminářích, jednáních a knižních veletrzích.

Zahraniční služební cesty byly realizovány celkem do těchto zemí: Bosna a Hercegovina (1 SC), Belgie (3 SC), Černá Hora (1 SC), Dánsko (2 SC), Finsko (3 SC), Francie (3 SC), Francie & Belgie (1 SC), Chorvatsko (3 SC), Irsko (4 SC), Itálie (7 SC), Maďarsko (4 SC), Německo (24 SC), Nizozemsko (3 SC), Norsko (1 SC), Polsko (17 SC), Portugalsko (2 SC), Rakousko (4 SC), Řecko (2 SC), Severní Makedonie (1 SC), Spojené arabské emiráty (1 SC), Slovensko (29 SC), Slovinsko (3 SC), Španělsko (4 SC), Švédsko (1 SC), Turecko (1 SC), USA (1 SC), Velká Británie (7 SC).

NK ČR plně ze svého rozpočtu financovala 41 zahraničních pracovních cest. Většinou šlo o mezinárodní knižní veletrhy a významné knihovnické konference či kongresy.

Částečně se ze svého rozpočtu podílela na financování 10 služebních cest, z toho 4 v rámci výměny s partnerskými zahraničními knihovnami.

Přibližně 61 %, tzn. 82 zahraničních pracovních cest, bylo hrazeno z prostředků projektů, na části z nich se finančně spolupodílel zahraniční partner, případně organizátor akce.

Nejvíce byly finanční prostředky (jak z prostředků NK ČR, tak z prostředků projektů a grantů) využity k účasti na mezinárodních konferencích (51 osob), k účasti ve workshopech a na jednáních (34 osob) a k účasti na mezinárodních knižních veletrzích (13 osob). Celkem 35 SC bylo využito pro různé studijní pobyty (z toho 4 v rámci výměny pracovníků s partnerskými zahraničními knihovnami na základě smlouvy). NK ČR na základě těchto smluv přijala na studijní pobyty celkem 12 osob.

Služební cesty hrazené z projektů, jejichž nositelem byla NK ČR, sloužily k načerpání nového poznání, nezbytného k řešení problémů odborné problematiky a prezentaci dosažených výsledků vč. dialogu s odborníky, kteří řeší obdobné otázky.

Služební cesty do zahraničí přispívají ke zlepšování služeb NK ČR a k prosazování jejích zájmů a dobrého jména v zahraničí.

Archiv Národní knihovny ČR

Archiv Národní knihovny ČR (ANK) vznikl v roce 1990. V říjnu 2007 mu byla po splnění podmínek daných zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě udělena odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR akreditace. V září 2021 mu byla odborem archivní správy a spisové služby MV ČR udělena reakreditace na změněné podmínky umístění archivu. V síti veřejných archivů je zařazen do skupiny specializovaných archivů. Jeho posláním je shromažďovat, zpracovávat, chránit a zpřístupňovat archivní fondy NK ČR a jejích právních předchůdců, jakož i fondy a sbírky soukromých osob a právnických institucí, které byly knihovně předány, nebo byly vytříděny z jejích